



# COPERNICUS

Stap voor stap naar meer zelfstandigheid



Voor jongeren in het VSO die uitstromen  
naar belevingsgerichte dagbesteding





# Copernicus

Stap voor stap naar meer zelfstandigheid

Voor jongeren in het VSO die uitstromen  
naar belevingsgerichte dagbesteding

## Waarom Copernicus?

Nicolaas Copernicus was een geleerde en leefde van 1473-1543. Hij is bekend geworden door zijn theorie over het zonnestelsel. Hij ontdekte dat de zon het middelpunt is van het universum en niet de aarde, zoals toen gedacht werd. Zijn theorie was in strijd met de stand van de wetenschap op dat moment. Hij hield vol, gaf niet op en deed verder onderzoek.

Aan leerkrachten en leerlingen die met de stappenplannen aan de slag gaan, adviseren we net te doen als Copernicus: Niet opgeven maar volhouden om je doel te bereiken als je weet dat je op de goede weg zit.

## Colofon

### *Ontwikkeling van materialen*

Yolaine de Wit, CED-Groep, Rotterdam  
Marion Slot, CED-Groep, Rotterdam  
Marijke Roetering, CED-Groep, Rotterdam  
Linda Jonkman, CED-Groep, Rotterdam  
Tim Micklinghoff, CED-Groep, Rotterdam

### *Met dank aan*

Arjan Bosscher, Evelien de Klein, Hans van Sermondt, De Meentschool, Winschoten  
Leo v/d Broek, Liesbeth den Hartog, Esther Josen, Tyltylschool, Rotterdam  
Joke van den Berg, De Kleine Wereld, Gorinchem  
Ine Nelen, Janine Bakker, Mytylschool Roosendaal

### *Vormgeving*

Ton Kuijpers, [www.tonkuijpers.nl](http://www.tonkuijpers.nl)

### *Gefinancierd door*

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

© 2013, CED-Groep, Rotterdam

[www.cedgroep.nl](http://www.cedgroep.nl)

# Voorwoord

Dagelijkse vaardigheden zijn voor ons vaak een routineklus. Je bed opmaken, tafel dekken, de was vouwen, het zijn vaardigheden waar je niet meer over nadenkt. Voor leerlingen met een verstandelijke beperking, en dan met name voor leerlingen met een matig tot ernstig verstandelijke beperking, is het leren van nieuwe taken vaak moeilijk en frustrerend. Het leidt vaak tot faalervaringen als nieuwe taken in zijn geheel worden aangeboden. Daardoor ervaren de leerlingen niet het plezier van het succesvol afronden van een taak. Door de faalervaring raken ze niet verder gemotiveerd diezelfde taak nogmaals te proberen of met goede moed aan een volgende taak te beginnen.

Het is dus belangrijk deze faalervaringen om te zetten in succeservaringen die voldoening opleveren. Copernicus biedt leerdoelen, voorbeeldmatig uitgewerkte stappenplannen en een bijbehorende aanpak, waarmee leerlingen voortdurend kleine succeservaringen op kunnen doen en stapsgewijs hun zelfredzaamheid kunnen vergroten.

We hopen met dit boekje en de bijbehorende fotostappenplannen praktische ondersteuning te geven bij het vergoten van de zelfredzaamheid van uw leerlingen. Wat een kleine stap voorwaarts lijkt, is een mijlpaal in de ontwikkeling en iets om oprecht trots op te zijn!

## Inhoud

<b>1. Aanleiding</b> .....	5
<b>2. Leerlijnen en stappenplannen uitstroom belevingsgerichte dagbesteding</b> .....	6
<b>3. Aanleren van nieuwe vaardigheden</b> .....	9
3.1. Taken opdelen in stappen.....	9
3.2. Backward chaining .....	9
<b>4. Kiezen van vaardigheden om aan te leren</b> .....	11
4.1. Klaar voor een volgende stap? .....	11
<b>5. Het gebruik van foto's</b> .....	13
<b>6. Leren leren en sociale vaardigheden trainen tijdens praktische taken</b> .....	14
<b>7. Actieve ondersteuning</b> .....	17
7.1. Uitgangspunten actieve ondersteuning .....	17
7.2. Toepassen van actieve ondersteuning in de praktijk .....	18
<b>Literatuurlijst</b> .....	21
<b>Stappenplannen</b> .....	23

# 1. Aanleiding

De kerndoelen VSO zijn begin van het schooljaar 2013/ 2014 opgenomen in het wettelijk kader. Met de komst van deze nieuwe kerndoelen moesten ook de bestaande leerlijnen, ontwikkeld door de CED-Groep, worden aangepast. Deze leerlijnen worden inmiddels door het grootste deel van de VSO scholen gebruikt als hulpmiddel om hun onderwijs te plannen.

In 2012 hebben alle VSO scholen de beschikking gekregen over de aangepaste leerlijnen voor het VSO (deze leerlijnen zijn vrij te downloaden via [www.leerlijnen.cedgroep.nl](http://www.leerlijnen.cedgroep.nl)). De VSO leerlijnen sluiten aan op de leerlijnen voor het ZML SO. Doelen die in de niveaus 1 t/m 9 staan komen zoveel mogelijk overeen met de doelen uit de leerlijnen ZML SO, omdat leerlingen op elk niveau aan het Voortgezet Speciaal Onderwijs kunnen beginnen. ZML scholen met leerlingen die uitstromen naar belevingsgerichte dagbesteding constateerden een lacune in deze leerlijnen. Zij richtten zich voor deze groep leerlingen met name op de niveaus 1 t/m 4 in de VSO leerlijnen of op de leerlijnen die ontwikkeld zijn voor leerlingen met een IQ tot 35. Deze laatstgenoemde leerlijnen die zijn ontwikkeld binnen het Plancius project bevatten echter vooral doelen voor leerlingen in de basisschoolleeftijd. Hoewel de VSO leerlijnen doelen bevatten voor leerlingen in de VSO leeftijd, zijn ze nog niet gedetailleerd genoeg om het onderwijs in het VSO voor deze leerlingen goed te plannen. Stappen tussen de niveaus 1 t/m 4 zijn nog te groot en er missen praktische, dagelijkse vaardigheden die deze jongeren nodig hebben om zo zelfstandig mogelijk te functioneren. Het was lastig om met behulp van deze doelstellingen de leerlingen tijdens het gehele VSO tot en met de uitstroom adequaat onderwijs te bieden.

In opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zijn de VSO leerlijnen waarin doelen zijn opgenomen ter bevordering van praktische redzaamheid verder uitgewerkt binnen Copernicus. Het gaat hierbij om leerlijnen uit de vakgebieden 'Mens, natuur en techniek' en 'Mens en Maatschappij'. Daarnaast zijn er extra taken omschreven, passend bij kerndoel 4 van 'Mens en Maatschappij': 'De leerling leert over het begeleid wonen in woongroepen, in het bijzonder over het naleven van leefregels, het belang van huishoudelijke taken en het milieu'.

Copernicus voorziet in de behoefte aan meer gedetailleerde doelen en daarbij behorende stappenplannen. Voor deze leerlingen is het belangrijk dat ze leren door te doen. Doordat hun voorstellingsvermogen gering is kunnen ze niet of moeilijk vooraf bedenken wat ze in een bepaalde situatie zouden doen. Het daadwerkelijk oefenen van vaardigheden is essentieel. Voorop staat dat deze leerlingen betekenisvol moeten leren; de taken die ze krijgen aangeboden moeten functioneel zijn voor het dagelijks leven.

In samenspraak met een aantal pilotscholen zijn taken gekozen die deze leerlingen nodig hebben nu en in hun toekomst. Voor deze taken zijn stappenplannen uitgewerkt die zowel grotere stappen (doelen) bevatten als kleinere, meer gedetailleerde stappen. Deze stappenplannen zijn een hulpmiddel bij het planmatig inoefenen van nieuwe vaardigheden. Ze vormen de start van de didactische aanpak die beschreven staat in deze handleiding.

U kunt deze materialen gebruiken in uw praktijklessen en bij interne stages. U kunt de stappenplannen uiteraard zelf aanpassen naar uw eigen schoolsituatie of naar behoefte van de leerlingen.

## 2. Leerlijnen en stappenplannen uitstroom belevingsgerichte dagbesteding

Zoals al aangegeven bij de aanleiding zijn de stappen tussen de huidige doelen in de VSO leerlijnen vaak nog te groot en zijn de doelen daardoor te complex om planmatig met de leerlingen mee aan de slag te gaan. In samenspraak met pilotscholen is een selectie van doelen verder uitgewerkt. Bij deze doelen staat een taak beschreven, die bestaat uit een aantal grotere stappen. Deze grotere stappen kunt u gebruiken om uw onderwijs te plannen. Om te komen tot beheersing van deze grotere stappen, zijn alle stappen uitgewerkt in kleinere stapjes.

*Een voorbeeld: Bed verschonen*

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Haal het beddengoed van het bed af	1.1. Stop je hand in de kussensloop en pak het kussen vast	BV1.1
	1.2. Trek de sloop van het kussen af	BV1.2
	1.3. Leg de vuile sloop weg	BV1.3
	1.4. Pak de onderkant van het dekbedovertrek vast	BV1.4
	1.5. Trek aan het dekbed tot het uit het overtrek is	BV1.5
	1.6. Leg het vuile dekbed weg	BV1.6
	1.7. Pak bij de hoek van de matras het hoeslaken vast	BV1.7
	1.8. Trek het hoeslaken omhoog over de punt heen	BV1.8
	1.9. Trek het hoeslaken bij alle hoeken omhoog	BV1.9
	1.10. Leg het vuile hoeslaken weg	BV1.10
2. Pak het beddengoed	2.1. Doe de deur van de kast open	BV2.1
	2.2. Pak een onderlaken	BV2.2
	2.3. Pak een kussensloop	BV2.3
	2.4. Pak een dekbedovertrek	BV2.4
	2.5. Doe de deur van de kast weer dicht	BV2.5
3. Doe het hoeslaken om de matras	3.1. Leg het hoeslaken uit over het bed	BV3.1
	3.2. Pak een hoek van de matras beet	BV3.2
	3.3. Vouw de hoek van het hoeslaken over de hoek van de matras	BV3.3

Dit stappenplan gaat verder tot alle stappen van het verschonen van een bed zijn doorlopen. Niet iedere leerling zal alle vaardigheden van een stappenplan gaan beheersen. De ene leerling leert wellicht het hele bed te verschonen, terwijl de andere leerling misschien alleen het schone beddengoed zal kunnen pakken of het kussen op het bed zal kunnen leggen.



Binnen Copernicus zijn de volgende praktische taken uitgewerkt:

Gebied	Kerndoel	Taken	Leidt tot doel	Leerlijn
Mens, natuur en techniek	1. De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden	Brood smeren	Niveau 3: Gebruikt het mes aan de dominante kant (nog niet snijden) Niveau 4: Smeert brood met boter of iets anders smeerbaars (gelijk verdeeld en normale hoeveelheid)	Gezond eten en drinken
	Drinken inschenken	Niveau 6: Schenkt (zonder te knoeien) uit een pak of fles in een glas of beker	Gezond eten en drinken	
	Met een vork eten	Niveau 3: Eet stukjes met een vork	Gezond eten en drinken	
	Aardappels wassen	Niveau 3: wast groenten en aardappels	Koken	
	Beslag maken	Niveau 6: Roert ingrediënten door elkaar	Koken	
	De tafel afruimen	Niveau 5: Ruimt de tafel af en brengt de spullen naar de keuken	Afwassen	
	De tafel schoonmaken	Niveau 7: Doet de tafel of het tafelleed af met een schoon doekje	Afwassen	
	De vaat ordenen	Niveau 6: Ordent de vaat (glazen of bekers bij elkaar, pannen en bestek)	Afwassen	
	De vaatwasser inruimen	Niveau 10: Vult de vaatwasser	Afwassen	
	De vaatwasser uitruimen	Niveau 10: Ruimt de vaatwasser leeg	Afwassen	
	2. De leerling leert over aspecten van hygiëne en leert hygiënisch te handelen in de eigen school-, leef- en werkomgeving	Niveau 1: Wast zijn handen (na elk toiletbezoek)	Hygiëne	

Gebied	Kerdoel	Taken	Leidt tot doel	Leerlijn
Mens en maatschappij	4. De leerling leert zorg te dragen voor planten en dieren in de eigen leef-omgeving en leert veelvoorkomende planten en dieren in de eigen leef-omgeving te onderscheiden	Planten water geven	Niveau 4: de leerling geeft de planten zelf water	De tuin verzorgen
		Vegen	Niveau 4: de leerling gebruikt een bezem	De tuin verzorgen
	5. De leerling leert over aspecten van duurzaamheid en leert met zorg omgaan met het milieu	Afval weggooiden buiten	Niveau 2: Gooit afval op het speelplein in de vuilnisbak of bewaart het afval	Met zorg omgaan met het milieu
		Afval weggooiden in de klas	Niveau 1: Gooit afval in de vuilnisbak in de klas	Met zorg omgaan met het milieu
	2. De leerling leert zich te oriënteren op de ruimtelijke omgevingen waarin hij/ zij zich bevindt met aandacht voor basale verkeersregels	Spullen naar een andere ruimte brengen	Niveau 4: Kent de routes in de school (weet hoe hij op verschillende plaatsen komt)	Routes herkennen en benoemen
		4. De leerling leert over het wonen in begeleid woon-groepen, in het bijzonder over het naleven van leef-regels, het belang van huishoudelijke taken en het milieu	Bed verschonon Een handdoek opvouwen Een broek opvouwen Een T-shirt opvouwen	Extra invulling van het kerndoel

Nb. Een aantal stappenplannen leidt tot een doel op een hoger niveau in de leerlijnen, zoals niveau 5, 6 en 7. Scholen geven aan deze taken toch te doen met leerlingen die uitstromen richting belevingsgerichte dagbesteding. Bij veel inoefenen wordt (een deel van) dit doel soms toch bereikt.

## 3. Aanleren van nieuwe vaardigheden

### 3.1. Taken opdelen in stappen

Een taak als het opmaken van een bed lijkt één grote vaardigheid, maar bestaat uit een keten van vele kleine stappen die op een logische manier met elkaar verbonden zijn. Om zo'n grote vaardigheid aan te leren bij leerlingen met een ernstig verstandelijke beperking moet de taak worden opgedeeld in een serie stappen die klein genoeg zijn voor de leerling om ze eenvoudig uit te voeren. Op deze manier ontstaan uitgewerkte stappenplannen voor de leerling. Hoewel deze stappenplannen goed aangeven *wat* er geleerd moet worden, geven ze nog niet aan *hoe*.

Leerlingen met een matig tot ernstig verstandelijke beperking zien bij een (nieuwe) taak niet in welke volgorde stapjes worden uitgevoerd. U zult duidelijk voor moeten doen uit welke stappen een taak bestaat en in welke volgorde ze het best kunnen worden uitgevoerd. Dit kan op verschillende manieren en we zijn vaak geneigd bij de eerste stap van een taak te beginnen. Dit lijkt immers het meest logisch. Maar dit is wel de moeilijkste weg. De leerlingen zien immers niet bij deze eerste stap wat het uiteindelijke resultaat is van de taak. Copernicus kiest daarom juist voor de tegenovergestelde aanpak: u begint bij het aanleren van de laatste stap van het stappenplan. Dit wordt '*backward chaining*' genoemd (Baker & Brightman, 2011).

### 3.2. Backward chaining

Bij backward chaining leert u de stappen in omgekeerde volgorde aan. U begint met het aanleren van de laatste stap. De leerling maakt met het uitvoeren van de laatste stap de taak compleet. Gaandeweg doet u zelf in het leerproces steeds een stapje terug in het stappenplan en laat u de leerling meer stappen uitvoeren.

Als leerkracht doet u dus eerst de hele taak (serie stappen) voor. Vervolgens doet u de taak nog een keer, maar laat u de leerling de laatste stap uitvoeren.

*Bijvoorbeeld: U dekt bijna de hele tafel en als laatste stap moet er alleen nog een beker bij het bord worden geplaatst. De leerling zet deze beker bij het bord en heeft de taak afgerond. Hij wordt beloond met een volledig gedekte tafel!*

*U maakt een tomatensoep. Als laatste stap moet alleen de vermicelli nog worden toegevoegd. De leerling voegt de vermicelli toe aan de soep en wordt beloond met een heerlijke complete soep die hij heeft gemaakt!*

Als de leerling deze laatste stap succesvol uitvoert, kunt u de volgende keer de stap ervoor ook laten doen. De leerling voert dan de laatste twee stappen uit.

Het toepassen van backward chaining zorgt ervoor dat de leerling bij iedere poging succes en voltooiing van de taak ervaart. Het doet weinig beroep op het korte termijn- en werkgeheugen van de leerling en vergemakkelijkt de transfer van de informatie naar het langetermijngeheugen.

U hoeft niet veel instructie tegelijk te geven, omdat de taak steeds al bijna afgerond is. Dit is iets wat voor deze leerlingen erg belangrijk is.

*Een voorbeeld: Afval opruimen*

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen
1. Pakt afval op	1.1. Ziet afval in de klas
	1.2. Pakt het afval op
2. Zoekt een prullenbak	2.1. Zoekt een prullenbak in de klas
	2.2. Loopt naar de prullenbak toe
3. Gooit het afval in de prullenbak	3.1. Doet de prullenbak open
	3.2. Gooit het afval in de prullenbak
	3.3. Doet de prullenbak weer dicht

*Bij het aanleren van bovenstaande taak volgens backward chaining doet u in het begin alle stappen zelf. De laatste stap, het dichtdoen van de prullenbak doet u samen met de leerling. U oefent deze laatste stap tot de leerling het zo zelfstandig mogelijk kan.*

*De ene leerling zal genoeg hebben aan het zien van de foto, de ander kan de stap uitvoeren met mondelinge instructie en weer een ander moet misschien nog worden geholpen door hem bij de arm te nemen en te sturen in de handeling. Als de leerling deze stap succesvol uitvoert pakt u de voorgaande stap erbij om aan te leren, namelijk het afval in de prullenbak gooien. U voert dan zelf de voorgaande stappen uit.*

## 4. Kiezen van vaardigheden om aan te leren

Voor deze doelgroep leerlingen is het uitermate belangrijk niet teveel in één keer aan te willen leren. Wanneer u informatie in kleine, behapbare stapjes aanbiedt, raakt het werkgeheugen van de leerling minder snel overspoeld. Pas als de ene stap in het geheugen is verwerkt, kan worden doorgedaan met een volgende stap.

Copernicus geeft zowel de grote stappen als de kleine stapjes weer. *Uiteraard hoeft u niet met alle leerlingen alle stappen van een taak te doorlopen. Er zullen leerlingen zijn die nooit de gehele taak zullen kunnen uitvoeren.* U dient keuzes te maken in het aanleren van nieuwe vaardigheden. Daarbij kunt u verschillende overwegingen in acht nemen:

1. Welke vaardigheid is het belangrijkste voor de leerling? Wat helpt hem het meest in zijn leerproces of in zijn zelfredzaamheid?
2. Sommige vaardigheden volgen in moeilijkheidsgraad andere vaardigheden op en kunnen dus beter pas worden aangeleerd als andere vaardigheden al worden beheerst. De leerlijnen, ontwikkeld door de CED-Groep, geven inzicht in de moeilijkheidsgraad van verschillende vaardigheden. Copernicus biedt stappenplannen die de stappen weergeven die leiden tot volledige beheersing van één of meerdere vaardigheden uit de leerlijnen. U kijkt in de stappenplannen welke vaardigheden en eventueel welke stappen daarin uw leerling al beheerst.
3. Observeer de leerling goed om te kijken wat hij als volgende zou kunnen en/ of willen leren. Kan de leerling u dit zelf vertellen? Of laat hij het misschien zien door bijvoorbeeld iets zelf te proberen, zoals zijn beker vullen?

Elke vaardigheid die de leerling leert geeft een betere basis voor de overige vaardigheden die hij nog gaat leren. Een leerling die zijn handen heeft leren wassen is al bekend geraakt met het aanzetten van de kraan en met het principe van iets schoonmaken met water. Dit maakt een vaardigheid als het wassen van fruit iets makkelijker om aan te leren.

U kunt backward chaining bij alle vaardigheden die u wilt aanleren toepassen. Overleg met uw collega's welke vaardigheden u nog meer in stappen zou willen opdelen en met backward chaining wilt aanleren. Probeer eens een vaardigheid te ontleden in kleine stapjes die voor de leerling te hanteren zijn.

### 4.1. Klaar voor een volgende stap?

Een leerling is in principe klaar voor een volgende stap in een stappenplan als u het niet meer hoeft voor te doen of samen te doen. Als u enkel nog een aankondiging van de stap hoeft te doen kan de leerling prima een stap erbij proberen. Als u ziet dat een leerling de stappen goed oppakt kunt u de stappen ook groter maken. U hoeft dan niet alle kleine stapjes stapsgewijs aan te bieden maar kunt ook kiezen om de grote stappen uit het stappenplan te gebruiken. Naarmate een leerling vaardiger wordt:

- Kan de mate van ondersteuning verminderen
- Kunnen grotere stappen worden aangeboden
- Kunnen meer stappen van een taak achter elkaar worden gedaan.

**Er zijn natuurlijk ook leerlingen die door een lichamelijke beperking altijd hulp nodig blijven houden bij het uitvoeren van een stap, maar cognitief gezien al meer stappen van een stappenplan aankunnen. U kunt bij hen uiteraard ook vervolgstappen aanbieden.**

Als leerkracht kunt u de stappen naar behoefte vergroten of verkleinen afhankelijk van het niveau van de leerling.

## 5. Het gebruik van foto's

Gebruik de fotostappenplannen bij de taken om de achtereenvolgende stappen goed duidelijk te maken. Vaak is mondelinge instructie op zichzelf te abstract. Van alle stappen in de stappenplannen is een foto gemaakt. Deze foto's vindt u terug op de bijgeleverde dvd. De foto's maken onderdeel uit van het ondersteuningsaanbod voor de leerlingen. U kiest als leerkracht welke stappen u met de leerling gaat oefenen en selecteert aan de hand daarvan de foto's. De ene leerling kan wellicht een taak uitvoeren met enkel ondersteuning van de foto's van de grote stappen uit een stappenplan, terwijl een andere leerling van iedere kleine stap een foto nodig heeft. De leerling kan de foto's gebruiken als eigen stappenplan om een (deel van de) taak uit te voeren.

Niet alle leerlingen kunnen overweg met foto's. Sommige leerlingen blijven concrete verwijzers nodig hebben zoals een afwasborstel of theedoek. Andere leerlingen kunnen wellicht ook uit de voeten met een stappenplan in pictogrammen. De keuze voor het aanbieden van fotostappenplannen is gebaseerd op de wens van verschillende ondervraagde scholen.

Sommige scholen maken daarnaast liever gebruik van foto's uit de eigen schoolomgeving. Zij zien dat hun leerlingen behoefte hebben aan een foto van hun eigen tafel om af te ruimen in plaats van een algemene foto van een tafel. Vanzelfsprekend kunt u met de foto's op de dvd ter inspiratie er ook voor kiezen om zelf foto's te maken van de stappenplannen in uw eigen school.

## 6. Leren leren en sociale vaardigheden trainen tijdens praktische taken

Voor leerlingen die uitstromen naar belevingsgerichte dagbesteding zijn er leergebiedoverstijgende kerndoelen en kerndoelen uitstroom dagbesteding vastgesteld. Bij deze kerndoelen zijn leerlijnen ontwikkeld door de CED-Groep. De doelen uit de niveaus 1 t/m 4 zijn veelal geschikt voor deze leerlingen. De doelen uit deze leerlijnen zijn niet op dezelfde wijze in praktische stappenplannen uitgewerkt aangezien ze situatieafhankelijk zijn. Aan doelen uit deze leerlijnen kunt u met de leerlingen werken tijdens verschillende lessen of tijdens verschillende situaties die zich voordoen. U kunt ook aan deze doelen werken tijdens het uitvoeren van de praktische taken die binnen Copernicus zijn uitgewerkt. Hieronder staan voorbeelden genoemd van leerlijnen en doelen waar u met de leerlingen aan kunt werken tijdens de praktische taken. Het is vaak handig om de taak eerst een aantal keren aan te bieden om de praktische vaardigheden aan te leren, en vervolgens een 'leren-leren' of sociaal doel erbij te pakken om aan te werken.

### *Kerndoelen Voorbereiding op dagbesteding en arbeid*

#### **Kerndoel 3: De leerling leert samen te werken en te overleggen**

	1	2	3	4
<b>3.1. Samenwerken en overleggen</b>				Voert samen met een ander een eenvoudige, korte opdracht uit (handdoeken halen) Hanteert de afgesproken regel om een ander om hulp te vragen

#### **Kerndoel 3.2: De leerling leert instructies en procedures op te volgen**

	1	2	3	4
<b>3.2. Procedures en instructies opvolgen</b>				Kan m.b.v. stappenplannen (foto's, pictogrammen) bekende handelingen uitvoeren Volgt een drievoudige instructie op voor bekende handelingen Houdt zich aan een nieuwe regel die de begeleider vooraf aan een taak (met hem) bedenkt



**Kerdoel 3.3: De leerling leert bij arbeidsmatige taken de juiste materialen en middelen op een doelmatige en doelgerichte manier in te zetten**

	1	2	3	4
<b>3.3. Materialen, middelen en gereedschappen</b>	Verkent de mogelijkheden van materialen met zijn zintuigen	Gaat voorzichtig met materiaal om	Bedenkt één voorwerp dat hij nodig heeft bij een bekende taak en pakt dit	Pakt meerdere voorwerpen die hij nodig heeft bij een bekende taak en pakt deze

**Kerdoel 3.5: De leerling leert kwaliteit te leveren in arbeidsmatige situaties**

	1	2	3	4
<b>3.5. Kwaliteit leveren</b>				Vertelt hoe hij een taak heeft aangepakt en geeft zijn mening (goed/fout) Voert een taak netjes uit

**Kerdoel 3.7: De leerling leert om te gaan met veranderingen en zich aan te passen**

	1	2	3	4
<b>3.7. Omgaan met, veranderingen</b>	Accepteert dat de begeleider even de ruimte verlaat (blijft rustig)	Accepteert het als er in een andere ruimte gewerkt moet worden	Blijft rustig als er nieuwe mensen komen	Blijft rustig als hij ziet dat er andere begeleiders zijn dan verwacht

*Kerdoelen Leergebiedoverstijgend*

**Kerdoel 1. De leerling ontwikkelt een open en flexibele houding ten opzichte van de wereld om hem heen, mede in het kader van een leven lang leren**

	1	2	3	4
<b>1.1. Ervaringen delen</b>	Trekt met geluid, gebaar of mimiek actief aandacht als hij iets wil zeggen	Wijst naar of benoemt een voorwerp dat hij een ander wil laten zien (bal, mooi)	Noemt een naam om de aandacht van de ander op iets te vestigen (Tim, kijk!)	Vertelt in de kring over iets dat hij zojuist op school heeft meegemaakt (korte tijd ertussen)

**Kerdoel 5: De leerling leert zich redzaam en weerbaar gedragen bij de uitvoering van dagelijkse activiteiten**

	1	2	3	4
<b>5.1. Opkomen voor jezelf</b>	Laat niet zomaar een voorwerp van zich afpakken	Gaat in tegen een verzoek van een ander (heeft een eigen wil)	Zegt 'nee' tegen een zeer onredelijk verzoek, ook na aandringen Zegt het tegen een ander als die iets doet wat hij niet leuk vindt Zegt tegen een ander dat hij iets van hem wil hebben	Vertelt of hij een activiteit alleen of samen wil doen en met wie als de begeleider hiernaar vraagt

**Kerdoel 8: De leerling leert op adequate wijze om te gaan met eigen gevoelens en wensen**

	1	2	3	4
<b>8.1. Omgaan met gevoelens</b>	Reageert zichtbaar op een prettige of onprettige ervaring Uit op een zichtbare manier blijdschap (lachen, zingen of huppelen)	Uit passief en/of actief zijn gevoelens en wijst naar de aanleiding. Toont blijdschap zonder anderen daarmee vervelend te storen.	Uit gevoelens van angst. Uit gevoelens van verdriet en vraagt om te troosten	Geeft aan of een ander zich boos, blij, bang of verdrietig voelt. Reageert na voordoen op een blij, verdrietig, boos of angstig gevoel van een ander.

**Kerdoel 9: De leerling leert respectvol en verantwoordelijk om te gaan met anderen**

	1	2	3	4
<b>9.1. Respectvol en verantwoordelijk omgaan met anderen</b>		Deelt iets met een ander als hem dit gevraagd wordt (schuift op, staat speelgoed af)	Zegt sorry wanneer iemand hem er op wijst Bedankt een ander als hij iets krijgt	Zegt sorry wanneer dit gepast is
<b>9.2. Omgaan met conflicten</b>			Beheerst zich als hij boos is wanneer dit van hem gevraagd wordt	Benoemt waarom hij een ander geen pijn mag doen Laat non-verbaal merken dat ruzie voorbij is (hand geven, lachen, aankijken)

## 7. Actieve ondersteuning

Iedere leerling heeft een zekere mate van ondersteuning nodig bij het aanleren van nieuwe vaardigheden. De basis van ondersteuning die we beschrijven in Copernicus is ontleend aan de methode 'Active Support' uit Engeland (Jones, et al). De methode doorbreekt het afhankelijkheidsdenken en probeert om de betrokkene meer tot eigen handelen te stimuleren op alle mogelijke gebieden van zijn of haar leven.

### 7.1. Uitgangspunten actieve ondersteuning

- De mate van ondersteuning die iemand nodig heeft wordt direct gekoppeld aan de behoeften van de persoon in een activiteit.
- Er wordt alleen die ondersteuning gegeven die nodig is.
- De ondersteuning neemt af naarmate de onafhankelijkheid van de persoon toeneemt.

Hieronder ziet u een korte uitleg van de niveaus van ondersteuning. De niveaus van ondersteuning verlopen van minder naar meer ondersteuning; Aankondigen is bijvoorbeeld alleen de activiteit aankondigen en leiden is de leerling directe fysieke ondersteuning bieden bij het uitvoeren van een stap.

#### Aankondigen

Aankondigen is een verbale aanwijzing: je vertelt iemand dat het tijd is om iets te doen of dat iets gedaan moet worden, bijvoorbeeld: 'Wil je de aardappels gaan schillen?' of 'Het is tijd om de aardappels te gaan schillen.' Aankondigen kan de enige aanwijzing zijn die een persoon nodig heeft om vervolgens de hele taak uit te voeren.

#### Het geven van een mondelinge instructie

Een serie van verbale instructies vertelt een leerling wat hij stapsgewijs moet doen om een activiteit uit te voeren. Bijvoorbeeld: Doe de boterham in de broodrooster. Duw de hendel naar beneden. Wacht... . Deze instructievorm is geschikt voor een leerling die een activiteit of taak kan uitvoeren, maar herinnerd moet worden aan de volgorde van de stappen die hij moet zetten. Mondelinge instructie werkt alleen als een leerling in staat is om mondelinge instructie te horen, te verwerken en te begrijpen. Duidelijke, eenvoudige instructies helpen dan het meest zodat het werkgeheugen niet overspoeld raakt.

#### Het geven van een hint

Een hint is een duidelijk gebaar of teken dat 'zegt' wat iemand moet doen. Het is vergelijkbaar met een mondelinge instructie. Een hint kan dan ook gecombineerd worden met een mondelinge instructie.

Voorbeelden zijn:

- wijzen naar een kopje en zeggen: 'Zet het daar neer';
- wijzen naar een kam en dan haren kammen uitbeelden;
- iemand bij de elleboog pakken en hem sturen naar de handeling die hij moet doen;

Het geven van een teken dat zegt wat iemand moet doen of het maken van een duidelijk gebaar werkt beter voor leerlingen die moeite hebben met het begrijpen van woorden. Deze leerlingen begrijpen gebaren en reageren op afbeeldingen of foto's. De fotostappenplannen kunt u dan ook goed bij een hint gebruiken.

**Voordoan**

Voordoan werkt heel goed als een leerling handelingen kan imiteren. U laat duidelijk zien wat er straks gedaan moet worden door zelf de handeling uit te voeren.

Bijvoorbeeld: De besteklade staat open en de leerkracht en de leerling hebben een vork in hun hand.

De leerkracht doet voor hoe ze de vork in de lade legt.

De leerling imiteert vervolgens de handeling en legt zelf de vork in de lade.

**Leiden**

U geeft de leerlingen directe fysieke ondersteuning. U kunt de handen van de leerling pakken en een stap samen uitvoeren. De mate van fysieke ondersteuning kunt u uiteraard aanpassen. U geeft meer ondersteuning als u uw handen over de handen van de leerling plaatst dan wanneer u de leerling bij zijn pols stuurt in de handeling of bij zijn onderarm of elleboog.

Deze vorm van ondersteuning kunt u alleen uitvoeren bij leerlingen, wanneer zij fysiek contact verdragen.

Wanneer fysiek contact weerstand oproept (en ook blijft oproepen ondanks dat u vertrouwd bent met de leerling) kunt u het beste de handelingen voordoan aan de leerling.

**7.2. Toepassen van actieve ondersteuning in de praktijk**

U bepaalt van te voren op basis van de kennis die u heeft van de leerling, welke instructievorm u kiest.

De te kiezen instructievorm hangt af van:

- de vaardigheden van de persoon;
- de verschillende stappen die een activiteit heeft

*Het didactisch model ziet er in schema zo uit:*

- In het schema op de volgende pagina staan verschillende 'typen' leerlingen beschreven met hun beperkingen en mogelijkheden. Erachter staat welk niveau van ondersteuning de meeste kansen creëert voor de leerling om zich de taak eigen te maken.
- Wanneer u een leerling een taak wilt leren, kunt u in het schema kijken welke beperkingen en mogelijkheden de leerling heeft. Op basis daarvan kiest u de instructievorm. Voor een leerling die geen woorden begrijpt, kiest u bijvoorbeeld Voordoan. Wanneer de leerling de stappen beter beheerst, kunt u gaan kiezen voor minder ondersteuning en bijvoorbeeld het fotostappenplan als 'Hint' introduceren. Wanneer een leerling alle stappen met behulp van het fotostappenplan gemakkelijk doorloopt, kunt u bijvoorbeeld het fotostappenplan weglaten en alleen nog voor iedere stap mondelinge instructie geven. In het gunstigste geval heeft hij alleen nog de aankondiging van de taak nodig om de taak uit te voeren. Begin op het niveau waarop u denkt dat een leerling is (bij hint bijvoorbeeld). Wanneer de leerling weinig tot niets zelf doet, geeft u meer ondersteuning (bijvoorbeeld voordoan, nadoen en dan hint) of u combineert de verschillende vormen van instructie. Als de taak hem gemakkelijk afgaat, geef de volgende keer dan minder ondersteuning, zodat de leerling onafhankelijker wordt.
- Wat belangrijk is dat u de niveaus van ondersteuning flexibel gebruikt in overeenstemming met de mate van steun die een leerling nodig heeft in iedere verschillende situatie.

Een hint kan worden gecombineerd met een mondelinge instructie. Voordoan kunt u combineren met het geven van een hint of met een mondelinge instructie. Leiden kunt u combineren met het geven van een hint of mondelinge instructie en kan volgen op voordoan. Dit ziet u gevisualiseerd in het schema op de volgende pagina.

## SCHEMA VAN ONDERSTEUNING

	Aankondigen	Mondelinge instructie geven	Hint geven	Voordoen	Leiden
De leerling kan de taak zelfstandig uitvoeren en heeft alleen een mondelinge aanwijzing nodig dat hij iets moet gaan doen	'het is tijd om' 'wil je beginnen met'				
De leerling kan de taak uitvoeren, mits hij wordt herinnerd wordt aan de volgorde van de stappen die hij moet zetten		MaaK de ... Doe de... Open de... Etc...			
De leerling weet niet wat hij moet doen, maar is in staat om gebaren te volgen of te reageren op een teken voor wat hij moet gaan doen		MaaK de ... Doe de... Open de... Etc...	MaaK een gebaar van een handeling of laat de foto van de stap zien		
De leerling weet niet wat hij moet gaan doen, maar is in staat om een handeling na te doen		MaaK de ... Doe de... Open de... Etc...	MaaK een gebaar van een handeling of laat de foto van de stap zien	Doe de handeling voor	
De leerling weet niet wat hij moet gaan doen en heeft veel ondersteuning nodig		MaaK de ... Doe de... Open de... Etc...	MaaK een gebaar van een handeling of laat de foto van de stap zien	Doe de handeling voor	Pak de handen van de leerling en doe het samen

## SCHEMA VAN ONDERSTEUNING: VOORBEELD: VAATWASSER INRUIJMEN

	Aankondigen	Mondelinge instructie geven	Hint geven	Voordoelen	Leiden
De leerling kan de taak zelfstandig uitvoeren en heeft alleen een mondelinge aanwijzing nodig dat hij iets moet gaan doen	het is tijd om de vaatwasser in te ruimen				
De leerling kan de taak uitvoeren, mits hij wordt herinnerd wordt aan de volgorde van de stappen die hij moet zetten		Zet het kopje in het rek (zet het bord in het rek ...)			
De leerling weet niet wat hij moet doen, maar is in staat om gebaren te volgen of te reageren op een teken voor wat hij moet gaan doen		Zet het kopje in het rek (zet het bord in het rek ...)	Maak een gebaar van het kopje of laat de foto zien		
De leerling weet niet wat hij moet gaan doen, maar is in staat om een handeling na te doen		Zet het kopje in het rek (zet het bord in het rek ...)	Maak een gebaar van het kopje of laat de foto zien	Zet zelf het kopje in het rek en laat de leerling het nadoen	
De leerling weet niet wat hij moet gaan doen en heeft veel ondersteuning nodig		Zet het kopje in het rek (zet het bord in het rek ...)	Maak een gebaar van het kopje of laat de foto zien	Zet zelf het kopje in het rek en laat de leerling het nadoen	Pak de handen van de leerling en zet samen het kopje in het rek

# Literatuurlijst

- Allwel, M. & Cobb, B. (2006). Teaching functional life skills to youth with disabilities. Charlotte: NSTTAC.
- Baker, B.L. & Brightman, A.J. (2011). Steps to independence. *Teaching everyday skills to Children with Special Needs*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Jones, E. et al. Active support. A handbook for supporting people with learning disabilities to lead full lives. ARC House.
- Reigeluth, C.M. (1983). *Instructional-design theories and models: an overview of their current status*. London: Lawrence Erlbaum Associates.

<http://www.learningsolutionsmag.com/articles/325/last-things-first-the-power-of-backward-chaining>

<http://www.canchild.ca/en/canchildresources/resources/chaining.pdf>





# Stappenplannen

Brood smeren .....	24
Drinken inschenken .....	25
Met een vork eten .....	26
Aardappels wassen .....	27
Beslag maken .....	28
De tafel afruimen en spullen naar de keuken brengen .....	29
De tafel schoonmaken .....	30
De vaat ordenen.....	31
De vaatwasser inruimen .....	32
De vaatwasser uitruimen .....	33
Handen wassen .....	34
Planten water geven.....	35
Vegen.....	36
Afval weggooien buiten .....	37
Afval weggooien in de klas.....	38
Spullen naar een andere ruimte brengen.....	39
Bed verschonen.....	40
Een handdoek opvouwen .....	41
Een broek opvouwen .....	42
Een T-shirt opvouwen .....	43

**Taak: Brood smeren**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Gezond eten en drinken**Doelen:**

Niveau 3: Gebruikt het mes aan de dominante kant (nog niet snijden)

Niveau 4: Smeert brood met boter of iets anders smeerbaars (gelijk verdeeld en normale hoeveelheid)

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Haal een bord	1.1. Open de kast	BS1.1
	1.2. Pak een bord uit de kast	BS1.2
	1.3. Doe de deur van de kast dicht	BS1.3
	1.4. Leg het bord op tafel	BS1.4
2. Pak boter en beleg	2.1. Open de koelkast	BS2.1
	2.2. Pak de boter	BS2.2
	2.3. Zet de boter op tafel	BS2.3
	2.4. Pak de jam	BS2.4
	2.5. Zet de jam op tafel	BS2.5
	2.6. Doe de koelkast dicht	BS2.6
3. Pak een mes	3.1. Open de la	BS3.1
	3.2. Pak een mes	BS3.2
	3.3. Leg het mes op tafel	BS3.3
	3.4. Doe de besteklade dicht	BS3.4
4. Pak een boterham	4.1. Pak de broodzak	BS4.1
	4.2. Leg de broodzak op de tafel	BS4.2
	4.3. Open de broodzak en haal er 1 snee uit	BS4.3
	4.4. Leg de boterham op het bord	BS4.4
5. Smeer boter op de boterham	5.1. Open het boterkuipje	BS5.1
	5.2. Pak het mes	BS5.2
	5.3. Schraap boter uit het kuipje	BS5.3
	5.4. Smeer de boter op de boterham	BS5.4
	5.5. Leg het mes neer	BS5.5
	5.6. Doe het boterkuipje dicht	BS5.6
6. Smeer jam op de boterham	6.1. Open de jampot	BS6.1
	6.2. Pak het mes en stop deze in de jampot	BS6.2
	6.3. Smeer de jam met het mes op de boterham	BS6.3
	6.4. Leg het mes neer	BS6.4
	6.5. Doe de jampot dicht	BS6.5

**Taak: Drinken inschenken**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Gezond eten en drinken**Doelen:**

Niveau 6: Schenkt zonder te knoeien uit een pak of fles in een glas of beker

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Pak een beker	1.1. Open de kast	DI1.1
	1.2. Pak een beker	DI1.2
	1.3. Doe de kast weer dicht	DI1.3
	1.4. Zet de beker op tafel	DI1.4
2. Haal het pak/de fles drinken uit de koelkast	2.1. Open de koelkast	DI2.1
	2.2. Pak het pak drinken	DI2.2
	2.3. Doe de deur van de koelkast dicht	DI2.3
	2.4. Zet het pak drinken op tafel/aanrecht	DI2.4
3. Maak het pak open	3.1. Pak het pak vast met één hand	DI3.1
	3.2. Open het dopje van het pak met de andere hand/ draai de dop van de fles	DI3.2
4. Schenk het drinken in de beker	4.1. Til het pak op met één hand	DI4.1
	4.2. Houd met de andere hand de beker vast	DI4.2
	4.3. Schenk het drinken in de beker	DI4.3
	4.4. Stop als de beker vol is	DI4.4
	4.5. Houd het pak weer recht	DI4.5
5. Doe het pak/de fles dicht	5.1. Zet het pak drinken op tafel/aanrecht	DI5.1
	5.2. Doe de dop dicht	DI5.2
6. Zet het pak/de fles weg	6.1. Open de koelkast	DI6.1
	6.2. Pak het pak drinken	DI6.2
	6.3. Zet het pak drinken in de koelkast	DI6.3
	6.4. Doe de deur van de koelkast dicht	DI6.4

**Taak: Met een vork eten**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden

**Mens, Natuur en Techniek**

**Leerlijn:** Gezond eten en drinken

**Doelen:**

Niveau 3: Eet met een vork stukjes brood

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Leg de handdoek neer	1.1. Pak één hand je vork vast	VE1.1
2. Prik een stukje aan je vork	2.1. Beweeg de tanden van de vork naar een stukje op je bord	VE2.1
	2.2. Prik met de tanden van de vork in het stukje	VE2.2
	2.3. Haal de vork omhoog	VE2.3
3. Eet het stukje op	3.1. Breng het stukje naar je mond	VE3.1
	3.2. Doe je mond open	VE3.2
	3.3. Stop het stukje in je mond	VE3.3

**Aandachtspunten:**

Om de leerling vertrouwd te maken met de stappen kunt u ze eerst doorlopen door met uw hand de pols van de leerling vast te pakken en samen de bewegingen te maken. Bekijk in de handleiding de niveaus van actieve ondersteuning.

**Taak: Aardappels wassen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden**Mens en maatschappij****Leerlijn:** Koken**Doelen:**

Niveau 3: Wast groenten en aardappels

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Pak de aardappels/groenten	1.1. Pak de aardappels	AW1.1
	1.2. Doe de aardappels in een vergiet	AW1.2
	1.3. Draai de kraan open	AW1.3
2. Was de aardappels	2.1. Spoel de aardappels af	AW2.1
	2.2. Draai de kraan dicht	AW2.2
	2.3. Laat de aardappels uitlekken	AW2.3
3. Doe de aardappels in een pan	3.1. Doe de aardappels in een pan	AW3.1
	3.2. Zet de pan met aardappels in de gootsteen	AW3.2
	3.3. Draai de kraan open	AW3.3
4. Doe water in de pan	4.1. Doe water in de pan	AW4.1
	4.2. Draai de kraan dicht	AW4.2
5. Zet de pan met aardappels weg	5.1. Zet de pan met aardappels weg	AW5.1

**Aandachtspunten:**

Deze taak kunt u ook gebruiken voor het wassen van (gesneden) groenten. Afhankelijk van de bereidingswijze van de groente, laat u de leerling de groenten wel of niet in een pan met (een laagje) water doen voordat ze bereid worden.

**Taak: Beslag maken**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Koken**Doelen:**

Niveau 6: Roert ingrediënten door elkaar

Niveau 6: Legt de benodigde spullen klaar voor het maken van pannenkoekenmix

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Zet de spullen klaar	1.1. Leg de garde klaar	BM1.1
	1.2. Zet de beslagkom klaar	BM1.2
	1.3. Zet het pak pannenkoekenmix klaar	BM1.3
	1.4. Zet de melk klaar	BM1.4
	1.5. Zet het doosje eieren klaar	BM1.5
	1.6. Zet een bakje rozijnen klaar	BM1.6
2. Doe de pannenkoekenmix in de kom	2.1. Pak het pak pannenkoekenmix	BM2.1
	2.2. Haal de pannenkoekenmix uit de verpakking	BM2.2
	2.3. Maak de zak pannenkoekenmix open	BM2.3
	2.4. Schud de pannenkoekenmix in de beslagkom	BM2.4
3. Doe de melk bij de pannenkoekenmix	3.1. Pak de melk	BM3.1
	3.2. Draai de dop open	BM3.2
	3.3. Schenk de melk bij de pannenkoekenmix	BM3.3
4. Doe eieren bij de pannenkoekenmix	4.1. Pak een ei	BM4.1
	4.2. Doe het ei in de pannenkoekenmix	BM4.2
	4.3. Pak nog een ei	BM4.3
	4.4. Doe het ei in de pannenkoekenmix	BM4.4
5. Roer in het beslag	5.1. Roer alles door elkaar	BM5.1
6. Doe de rozijnen bij het beslag	6.1. Pak het schaaltje rozijnen	BM6.1
	6.2. Strooi de rozijnen in het beslag	BM6.2
	6.3. Roer de rozijnen door het beslag	BM6.3
	6.4. Leg de garde in het aanrecht	BM6.4

**Aandachtspunten:**

- In het fotostappenplan strooit de leerling rozijnen in het beslag. Het kan zijn dat u kiest voor een andere toevoeging aan het beslag. U zet van te voren alles klaar, aangezien dit stappenplan draait om het roeren van de ingrediënten.
- De taak kan uitgebreid worden door de leerling meer ingrediënten aan het beslag toe te laten voegen en/of langer te laten roeren. U kunt hierbij eventueel de instructie aanpassen door meer ondersteuning te geven of door eigen gemaakte foto's toe te voegen aan het fotostappenplan.

**Taak: De tafel afruimen en spullen naar de keuken brengen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Afwassen**Doelen:**

Niveau 5: Ruimt de tafel af en brengt de spullen naar de keuken

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Haal een koffiekar met een bestekmandje	1.1. Loop naar de keuken	TA1.1
	1.2. Pak een koffiekar met bestekmandje	TA1.2
	1.3. Rijd de koffiekar naar de tafel	TA1.3
2. Zet de kar naast de tafel	2.1. Zet de kar naast de tafel	TA2.1
3. Zet de borden op elkaar	3.1. Pak een bord van tafel	TA3.1
	3.2. Zet het bord op de koffiekar	TA3.2
	3.3. Pak nog een bord en zet dit op het bord op de koffiekar	TA3.3
	3.4. Maak een stapel van alle borden	TA3.4
4. Zet de bekers in elkaar	4.1. Pak een beker	TA4.1
	4.2. Zet de beker op de koffiekar	TA4.2
	4.3. Pak nog een beker en zet die in de beker op de koffiekar	TA4.3
	4.4. Zet zo alle bekers in elkaar	TA4.4
5. Pak het bestekmandje	5.1. Pak het bestekmandje	TA5.1
	5.2. Zet het bestekmandje op de tafel	TA5.2
6. Doe het bestek in het mandje	6.1. Pak de vorken	TA6.1
	6.2. Doe de vorken in het bestekmandje	TA6.2
	6.3. Pak de lepels	TA6.3
	6.4. Doe de lepels in het bestekmandje	TA6.4
	6.5. Pak de messen	TA6.5
	6.6. Doe de messen in het bestekmandje	TA6.6
7. Zet het bestekmandje op de koffiekar	7.1. Zet het bestekmandje op de koffiekar	TA7.1
8. Duw de koffiekar naar de keuken	8.1. Duw de koffiekar naar de keuken	TA8.1

**Taak: De tafel schoonmaken**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Afwassen**Doelen:**

Niveau 7: Doet de tafel of het tafelkleed af met een schoon doekje

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Vul een emmer met warm water	1.1. Doe de kast open	TS1.1
	1.2. Pak een emmer uit de kast	TS1.2
	1.3. Zet een emmer onder de kraan	TS1.3
	1.4. Draai de kraan open voor warm water	TS1.4
	1.5. Laat het warme water in de emmer lopen	TS1.5
	1.6. Draai de kraan dicht	TS1.6
2. Doe schoonmaakmiddel in de emmer	2.1. Pak het schoonmaakmiddel	TS2.1
	2.2. Maak de fles open	TS2.2
	2.3. Doe schoonmaakmiddel in de emmer	TS2.3
	2.4. Doe de fles weer dicht	TS2.4
	2.5. Zet het schoonmaakmiddel weg	TS2.5
3. Pak een doekje	3.1 Pak een doekje	TS3.1
4. Doe het doekje in de emmer	4.1. Doe het doekje in de emmer	TS4.1
5. Breng de emmer met het doekje naar de lege tafel	5.1. Breng de emmer met het doekje naar de lege tafel	TS5.1
6. Maak de tafel schoon met het doekje	6.1. Pak het doekje uit de emmer	TS6.1
	6.2. Wring het doekje uit	TS6.2
	6.3. Veeg met het doekje de tafel schoon	TS6.3
	6.4. Leg de doek terug in de emmer	TS6.4



**Taak: De vaat ordenen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Afwassen**Doelen:**

Niveau 6 : Ordent de vaat (glazen of bekers bij elkaar, pannen, bestek)

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Zet de borden bij elkaar	1.1. Pak een bord en zet het apart	VO1.1
	1.2. Pak een ander bord en zet het op dit bord	VO1.2
	1.3. Maak een stapel van alle borden op deze manier	VO1.3
2. Zet de bekers bij elkaar	2.1. Pak een beker en zet het apart	VO2.1
	2.2. Pak een andere beker en zet het in deze beker	VO2.2
	2.3. Zet op deze manier alle bekers in elkaar	VO2.3
3. Leg de messen bij elkaar	3.1. Pak een mes en leg het apart	VO3.1
	3.2. Pak een ander mes en leg het bij dit mes	VO3.2
	3.3. Leg op deze manier alle messen bij elkaar	VO3.3
4. Leg de lepels bij elkaar	4.1. Pak een lepel en leg het apart	VO4.1
	4.2. Pak een andere lepel en leg het bij deze lepel	VO4.2
	4.3. Leg op deze manier alle lepels bij elkaar	VO4.3
5. Leg de vorken bij elkaar	5.1. Pak een vork en leg het apart	VO5.1
	5.2. Pak een andere vork en leg het bij deze vork	VO5.2
	5.3. Leg op deze manier alle vorken bij elkaar	VO5.3

**Aandachtspunten:**

Deze taak kan op verschillende momenten gedaan worden, afhankelijk van de gang van zaken op uw school. Hij kan bijvoorbeeld gedaan worden als voorbereiding op het inruimen van de vaatwasser.

Of hij kan gedaan worden nadat de spullen uit de vaatwasser zijn gehaald of als onderdeel van de tafel afruimen. Hiervoor dient u zelf foto's toe te voegen van het sorteren van bijvoorbeeld pannen of keukengerei.

**Taak: De vaatwasser inruimen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Afwassen**Doelen:**

Niveau 10: Vult de vaatwasser

Niveau 12: Bedient de vaatwasser (tablet erin doen en aanzetten)

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Doe de deur van de vaatwasser open	1.1. Doe de deur van de vaatwasser open	VI1.1
2. Zet de bekers in de vaatwasser	2.1. Trek het bovenste rek naar je toe	VI2.1
	2.2. Pak de bekers	VI2.2
	2.3. Zet de bekers in de vaatwasser	VI2.3
	2.4. Schuif het bovenste rek naar binnen	VI2.4
3. Zet de borden in de vaatwasser	3.1. Trek het onderste rek naar je toe	VI3.1
	3.2. Pak de borden	VI3.2
	3.3. Zet de borden in de vaatwasser	VI3.3
	3.4. Pak het bestekbakje	VI3.4
4. Doe het bestek in het bakje	4.1. Doe de lepels in het bakje	VI4.1
	4.2. Doe de vorken in het bakje	VI4.2
	4.3. Doe de messen in het bakje	VI4.3
	4.4. Zet het bestekbakje in de vaatwasser	VI4.4
	4.5. Schuif het onderste rek naar binnen	VI4.5
5. Doe het afwaspoeder/blokje in het bakje	5.1. Maak het klepje open van het vaatwaspoeder	VI5.1
	5.2. Doe het blokje/vaatwaspoeder in het bakje of klepje	VI5.2
	5.3. Doe het bakje of klepje dicht	VI5.3
6. Zet de vaatwasser aan	6.1. Zet de vaatwasser aan	VI6.1
7. Doe de vaatwasser dicht	7.1. Doe de klep van de vaatwasser dicht	VI7.1

**Aandachtspunten:**

Pas de volgorde van de stappen en de instructie aan het type vaatwasmachine van uw school aan. Ook kunt u aanpassen welke spullen er allemaal in de vaatwasmachine gezet worden (bijvoorbeeld pannen of keukengerei).

**Taak: De vaatwasser uitrusten**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor gezonde voeding en het verzorgen van de maaltijden**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Afwassen**Doelen:**

Niveau 10: Ruimt de vaatwasser leeg

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Open de deur van de vaatwasser	1.1. Open de deur van de vaatwasser	VU1.1
2. Haal de bekertjes uit de vaatwasser en zet ze op het aanrecht of in de kast	2.1. Trek het bovenste rek naar je toe	VU2.1
	2.2. Haal een beker uit de vaatwasser	VU2.2
	2.3. Zet de beker op het aanrecht of in de kast	VU2.3
	2.4. Doe dit met alle bekertjes totdat de vaatwasser leeg is	VU2.4
	2.5. Schuif het bovenste rek naar binnen	VU2.5
3. Haal de borden uit de vaatwasser en zet ze op het aanrecht of in de kast	3.1. Trek het onderste rek naar je toe	VU3.1
	3.2. Haal een bord uit de vaatwasser	VU3.2
	3.3. Zet het bord op het aanrecht of in de kast	VU3.3
	3.4. Doe dit met alle borden totdat de vaatwasser leeg is	VU3.4
4. Haal het bestek uit het bakje en ruim het op	4.1. Haal het bestekbakje uit de vaatwasser	VU4.1
	4.2. Zet het bestekbakje op het aanrecht	VU4.2
	4.3. Haal de lepels uit het bakje en leg ze op het aanrecht of in de besteklade	VU4.3
	4.4. Haal de vorken uit het bakje en leg ze op het aanrecht of in de besteklade	VU4.4
	4.5. Haal de messen uit het bakje en leg ze op het aanrecht of in de besteklade	VU4.5
	4.6. Zet het bestekbakje terug in de vaatwasser	VU4.6
	4.7. Schuif het onderste rek naar binnen	VU4.7
5. Doe de vaatwasser dicht	5.1. Doe de klep van de vaatwasser dicht	VU5.1

**Aandachtspunten:**

Pas de volgorde van de stappen en de instructie aan het type vaatwasmachine van uw school aan. U kunt de stappen nog groter maken door bepaalde, kleinere stappen weg te laten.

**Taak: Handen wassen**

Hooft bij:

**Kerdoel:** De leerling leert over aspecten van hygiëne en leert hygiënisch te handelen in de eigen school-, leef- en werkomgeving**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Hygiëne**Doelen:**

Niveau 1: Wast zijn handen (na elk toiletbezoek)

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Draai de kraan open	1.1. Pak de knop/hendel van de kraan vast	HW1.1
	1.2. Draai aan de knop tot er water uit de kraan komt	HW1.2
2. Steek je handen in het water	2.1. Houd je ene hand in de waterstraal	HW2.1
	2.2. Houd je andere hand ook in de waterstraal	HW2.2
3. Was je handen met zeep	3.1. Houd één hand onder de zeepomp	HW3.1
	3.2. Druk met je andere hand op de knop van de zeepomp	HW3.2
	3.3. Wrijf de zeep tussen je handen	HW3.3
4. Spoel de zeep van je handen	4.1. Houd allebei je handen in de waterstraal	HW4.1
	4.2. Wrijf je handen langs elkaar	HW4.2
5. Doe de kraan dicht	5.1. Pak de knop van de kraan vast	HW5.1
	5.2. Zet de kraan uit (draai de knop)	HW5.2
6. Droog je handen af	6.1. Pak de handdoek vast	HW6.1
	6.2. Droog de ene kant (palm) van je hand af	HW6.2
	6.3. Droog de andere kant (rug) van je hand af	HW6.3
	6.4. Pak met je droge hand de handdoek vast	HW6.4
	6.5. Droog de ene kant (palm) van je hand af	HW6.5
	6.6. Droog de andere kant (rug) van je hand af	HW6.6

**Aandachtspunten:**

- Om de leerling vertrouwd te maken met de stappen kunt u de stappen ze eerst doorlopen door met uw handen de handen van de leerling vast te pakken en samen de bewegingen te maken.
- Als u gebruik maakt van een kraan waar zowel koud als warm water uitkomt dan kunt u de kant van het koude water markeren met felgekleurd tape.
- Stap 3.2. in het stappenplan kan complex zijn voor de leerlingen. Laat de leerlingen deze stap alleen uitvoeren als ze hier klaar voor zijn. Anders laat u de leerlingen de handen onder de zeepomp steken en drukt u zelf op de knop voor zeep.

**Taak: Planten water geven**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor planten en dieren in de eigen leefomgeving en leert veel voorkomende planten en dieren in de eigen leefomgeving te onderscheiden

**Mens, Natuur en Techniek**

**Leerlijn:** De tuin verzorgen

**Doelen:**

Niveau 4: De leerling helpt bij het verzorgen van planten (zelf water geven)

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Pak de gieter	1.1. Pak de gieter	PW1.1
	1.2. Kijk of er water in de gieter zit	PW1.2
2. Doe water in de gieter	2.1. Zet de gieter in het aanrecht	PW2.1
	2.2. Draai de kraan open	PW2.2
	2.3. Draai de kraan dicht als de gieter vol is	PW2.3
3. Ga met de gieter naar de plant	3.1. Pak de gieter met twee handen vast	PW3.1
	3.2. Til de gieter op	PW3.2
	3.3. Ga naar de plant	PW3.3
4. Geef de plant water	4.1. Houd de gieter boven de plant	PW4.1
	4.2. Houd de gieter schuin tot er water uitkomt	PW4.2
	4.3. Houd de gieter weer recht	PW4.3

**Aandachtspunten:**

Bij de laatste stap kunt u stoppen en de gieter weg laten zetten of leeg laten gieten of u geeft de leerling de opdracht nog een plant of meerdere planten water te geven.

**Taak: Vegen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zorg te dragen voor planten en dieren in de eigen leefomgeving en leert veelvoorkomende planten en dieren in de eigen leefomgeving te onderscheiden

**Mens, Natuur en Techniek**

**Leerlijn:** De tuin verzorgen

**Doelen:**

Niveau 4: De leerling benoemt en gebruikt een bezem

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Pak de bezem	1.1. Maak de (schuur of kast) deur open	VG1.1
	1.2. Pak de bezem bij de steel	VG1.2
2. Veeg het vuil weg	2.1. Zet de bezem voor het vuil	VG2.1
	2.2. Duw met je bezem tegen het vuil	VG2.2
	2.3. Veeg het vuil naar een hoek	VG2.3
3. Ruim de bezem op	3.1. Zet de bezem weg	VG3.1
	3.1. Doe de (schuur of kast) deur dicht	VG3.2

**Aandachtspunten:**

- Voor het aanleren van deze taak, kunt u een propje papier gebruiken dat u buiten een afgetapet vierkant op de grond legt. U laat de leerling dit in het vak vegen. U laat de leerling steeds meer propjes tegelijk in het vak vegen. Maak de afstand naar het vak steeds groter. Maak vervolgens de propjes steeds kleiner zodat de overgang naar zand of stof niet zo heel groot meer is. Wanneer u de leerling echt stof leert opvegen, zorg dan dat er in eerste instantie veel stof is om op te vegen.
- Om de leerling te leren om de bezem goed vast te houden kunt u met tape op de steel aangeven waar hij zijn handen moet plaatsen.

**Taak: Afval weggooien buiten**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert over aspecten van duurzaamheid en leert met zorg omgaan met het milieu**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Met zorg omgaan met het milieu**Doelen:**

Niveau 2: Gooit afval op het speelplein in de vuilnisbak of bewaart het afval

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Pak afval op (eventueel met een prikker)	1.1. Kijk naar het afval op het plein	AB1.1
	1.2. Pak het afval op of prik het aan je prikker	AB1.2
2. Zoek een vuilnisbak	2.1. Zoek een vuilnisbak voor op het plein	AB2.1
	2.2. Loop naar de vuilnisbak toe/rol de vuilnisbak naar je toe	AB2.2
3. Gooi het afval in de vuilnisbak	3.1. Doe de vuilnisbak open	AB3.1
	3.2. Gooi het afval in de vuilnisbak	AB3.2
	3.3. Kijk of er nog meer rommel op het plein ligt	AB3.3
4. Ruim net zolang op tot het plein schoon is (of de tijd om is)	4.1. Pak of prik afval op	AB4.1
	4.2. Gooi het in de vuilnisbak	AB4.2
	4.3. Kijk of het plein schoon is	AB4.3
	4.4. Doe de vuilnisbak dicht	AB4.4
	4.5. Rol de vuilnisbak weer terug	AB4.5

**Aandachtspunten:**

Stap 4 in dit stappenplan kan te complex zijn voor leerlingen die werken aan doelen rondom niveau 2 op de leerlijn. Het overzicht en het ruimtelijk inzicht kan ontbreken bij deze leerlingen om meer spullen weg te gooien. Bied dit doel alleen aan als de leerlingen hier klaar voor zijn en focus anders op het weggooien van één ding in de eerste drie stappen van het stappenplan.

**Taak: Afval weggooien in de klas**

Hooft bij:

**Kerdoel:** De leerling leert over aspecten van duurzaamheid en leert met zorg omgaan met het milieu**Mens, Natuur en Techniek****Leerlijn:** Met zorg omgaan met het milieu**Doelen:**

Niveau 1: Gooit afval in de vuilnisbak in de klas

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Pak afval op	1.1. Kijk naar het afval in de klas	AK1.1
	1.2. Pak het afval op	AK1.2
2. Zoek een prullenbak	2.1. Zoek een prullenbak in de klas	AK2.1
3. Gooi het afval in de prullenbak	3.1. Doe de prullenbak open	AK3.1
	3.2. Gooi het afval in de prullenbak	AK3.2
4. Ruim op tot de klas schoon is (of de tijd om)	4.1. Kijk of er nog afval rommel in de klas ligt	AK4.1
	4.2. Gooi het afval in de prullenbak	AK4.2
	4.3. Doe de prullenbak weer dicht	AK4.3

**Aandachtspunten:**

Stap 4 in dit stappenplan kan te complex zijn voor leerlingen die werken aan doelen rondom niveau 1 op de leerlijn. Het overzicht en het ruimtelijk inzicht kan ontbreken bij deze leerlingen om meer spullen weg te gooien. Bied dit doel alleen aan als de leerlingen hier klaar voor zijn en focus anders op het weggooien van één ding in de eerste drie stappen van het stappenplan.



**Taak: Spullen naar een andere ruimte brengen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert zich te oriënteren op de ruimtelijke omgevingen waarin hij/zij zich bevindt met aandacht voor basale verkeersregels

**Mens en maatschappij**

**Leerlijn:** Routes herkennen en benoemen

**Doelen:**

Niveau 4: Kent de routes in de school (weet hoe hij op verschillende plaatsen komt)

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen
1. Pak de spullen aan van de leerkracht	1.1. Ga naar de leerkracht toe
	1.2. Pak de spullen aan die je weg moet brengen
2. Vraag waar je naar toe moet	2.1. Vraag waar je de spullen heen moet brengen
	2.2. Pak de foto/ picto of het voorwerp van de ruimte (aan)
	2.3. Kijk ernaar
3. Volg de route	3.1. Ga naar de deur van het lokaal
	3.2. Ga de gang op
	3.3. Volg de route (van de foto's, picto's of voorwerpen)
	3.4. Stop bij de ruimte waar de laatste foto, picto of voorwerp hangt
4. Laat merken dat je er bent	4.1. Klop op de deur
	4.2. Wacht tot je hoort dat je mag komen
5. Geef de spullen af	5.1. Ga het lokaal binnen
	5.2. Geef de spullen

**Aandachtspunten:**

Maak verwijzers voor verschillende plekken in het gebouw in de vorm van concrete voorwerpen, foto's, picto's of kleuren. Zet daarmee routes uit door het gebouw die de leerling kan volgen.

**Let op:** bij dit stappenplan zijn geen voorbeeldfoto's gemaakt aangezien de foto's bij dit stappenplan schoolspecifiek *moeten* zijn.

**Taak: Bed verschonen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert over het begeleid wonen in woongroepen, in het bijzonder over het naleven van leefregels, het belang van huishoudelijke taken en het milieu**Mens en maatschappij**

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Haal het beddengoed van het bed af	1.1. Stop je hand in de kussensloop en pak het kussen vast	BV1.1
	1.2. Trek de sloop van het kussen af	BV1.2
	1.3. Leg de vuile sloop weg	BV1.3
	1.4. Pak de onderkant van het dekbedovertrek vast	BV1.4
	1.5. Trek aan het dekbed tot het uit het overtrek is	BV1.5
	1.6. Leg het vuile dekbed weg	BV1.6
	1.7. Pak bij de hoek van de matras het hoeslaken vast	BV1.7
	1.8. Trek het hoeslaken omhoog over de punt heen	BV1.8
	1.9. Trek het hoeslaken bij alle hoeken omhoog	BV1.9
	1.10. Leg het vuile hoeslaken weg	BV1.10
2. Pak het beddengoed	2.1. Doe de deur van de kast open	BV2.1
	2.2. Pak een onderlaken	BV2.2
	2.3. Pak een kussensloop	BV2.3
	2.4. Pak een dekbedovertrek	BV2.4
	2.5. Doe de deur van de kast weer dicht	BV2.5
3. Doe het hoeslaken om de matras	3.1. Leg het hoeslaken uit over het bed	BV3.1
	3.2. Pak een hoek van de matras beet	BV3.2
	3.3. Vouw de hoek van het hoeslaken over de hoek van de matras	BV3.3
	3.4. Doe dit bij alle hoeken	BV3.4
4. Doe het dekbed in de dekbedhoes	4.1. Leg het dekbedovertrek met de opening naar je toe op bed	BV4.1
	4.2. Pak een punt van het dekbed	BV4.2
	4.3. Stop de punt van het dekbed in de verste hoek van het dekbedovertrek	BV4.3
	4.4. Pak de andere punt van het dekbed	BV4.4
	4.5. Stop de punt in de andere verste hoek van het dekbedovertrek	BV4.5
	4.6. Pak beide punten vast	BV4.6
	4.7. Schud het dekbedovertrek tot het dekbed in de hoes zit	BV4.7
5. Doe het dekbed op het bed	5.1. Spreid het dekbed uit over het bed	BV5.1
	5.2. Til de matras op met één hand	BV5.2
	5.3. Stop het uiteinde van het dekbed onder de matras	BV5.3
	5.4. Trek het dekbed recht	BV5.4
6. Doe de kussensloop om het kussen	6.1. Pak een punt van het kussen	BV6.1
	6.2. Stop de punt van het kussen in de verste hoek van de kussensloop	BV6.2
	6.3. Stop de andere punten in de hoeken van de kussensloop	BV6.3
	6.4. Schud het kussen in de sloop	BV6.4
	6.5. Leg het kussen aan de bovenkant van het bed	BV6.5

**Taak: Een handdoek opvouwen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert over het begeleid wonen in woongroepen, in het bijzonder over het naleven van leefregels, het belang van huishoudelijke taken en het milieu

**Mens en Maatschappij**

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Leg de handdoek neer	1.1. Leg de handdoek neer	HO1.1
	1.2. Strijk de handdoek glad met je handen	HO1.2
2. Vouw de handdoek dubbel	2.1. Pak de twee punten van de handdoek	HO2.1
	2.2. Leg de twee punten op de andere twee punten van de handdoek	HO2.2
3. Vouw de handdoek nog eens dubbel	3.1. Pak de twee punten van de handdoek	HO3.1
	3.2. Leg de twee punten op de andere twee punten van de handdoek	HO3.2
4. Vouw de handdoek nog eens dubbel	4.1. Draai de handdoek	HO4.1
	4.2. Pak de twee punten van de handdoek en leg deze op de andere twee punten	HO4.2

**Aandachtspunten:**

Gebruik het fotostappenplan bij deze taak om de achtereenvolgende stappen goed duidelijk te maken.

De mondelinge instructie alleen is erg abstract.

**Taak: Een broek opvouwen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert over het begeleid wonen in woongroepen, in het bijzonder over het naleven van leefregels, het belang van huishoudelijke taken en het milieu

**Mens en Maatschappij**

'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Leg de broek op tafel	1.1. Leg de broek neer	BO1.1
	1.2. Strijk de broek glad met je handen	BO1.2
2. Vouw de pijpen over elkaar	2.1. Pak een pijp van de broek vast (een hand aan de onderkant, een hand aan de bovenkant)	BO2.1
	2.2. Vouw de pijp over de andere pijp	BO2.2
	2.3. Strijk de broek glad met je handen	BO2.3
3. Vouw de broek in drieën op	3.1. Pak de onderkant van de broekspijpen	BO3.1
	3.2. Vouw de onderkant naar binnen	BO3.2
	3.3. Pak de bovenkant van de broek	BO3.3
	3.4. Vouw de bovenkant naar binnen	BO3.4
	3.5. Strijk de broek glad met je handen	BO3.5

**Aandachtspunten:**

- Gebruik het fotostappenplan bij deze taak om de achtereenvolgende stappen goed duidelijk te maken. De mondelinge instructie alleen is erg abstract.
- Om duidelijk te maken hoe de broek in drieën gevouwen moet worden kunt u na stap 2 een A4 in het midden van de broek leggen, waarover heen de leerling de onder- en bovenkant vouwt.

**Taak: Een T-shirt opvouwen**

Hoort bij:

**Kerdoel:** De leerling leert over het begeleid wonen in woongroepen, in het bijzonder over het naleven van leefregels, het belang van huishoudelijke taken en het milieu

**Mens en maatschappij**

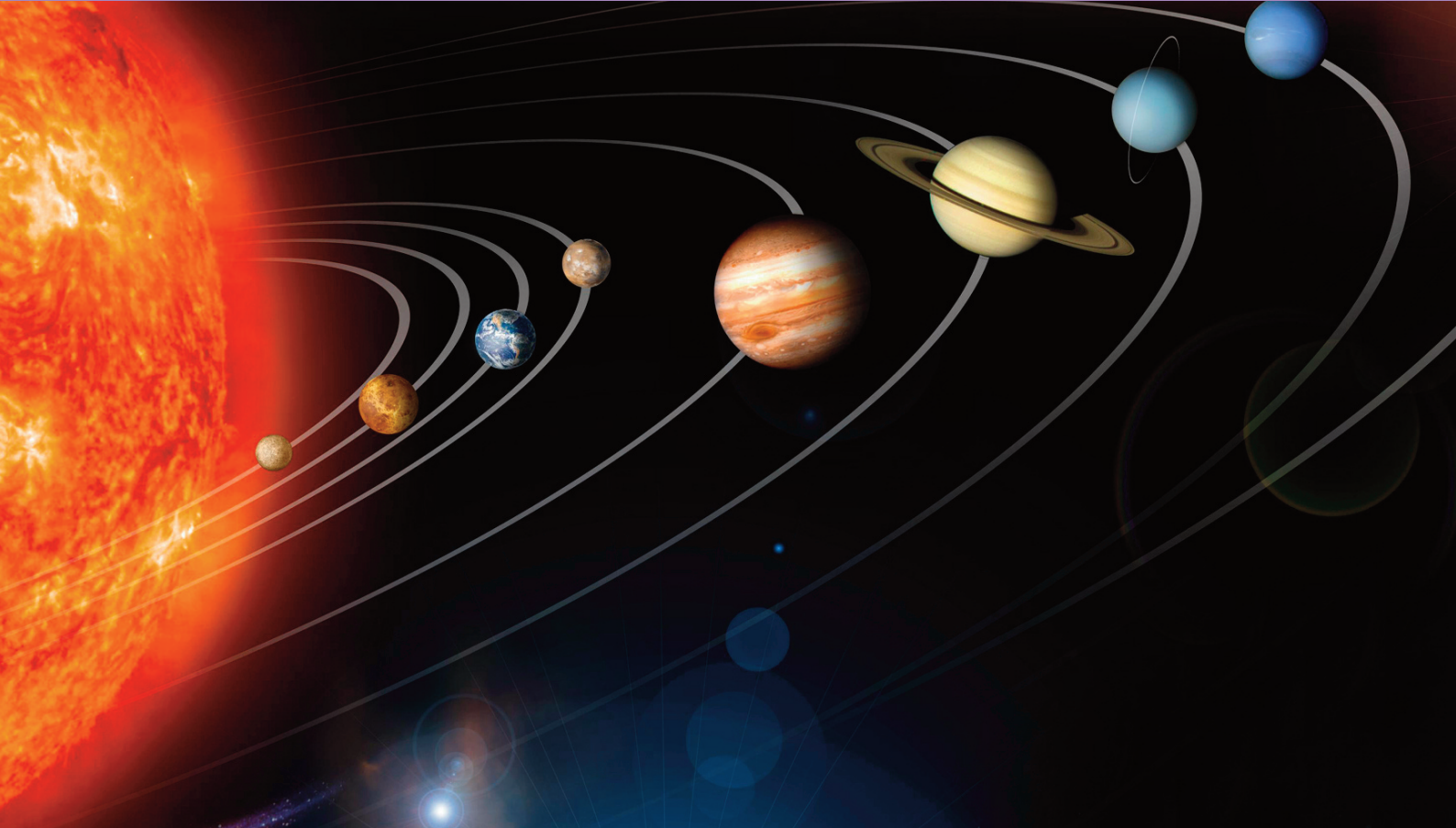
'Grote' stappen	'Kleinere' stappen	Foto
1. Leg het T-shirt neer	1.1. Leg het T-shirt met de voorkant naar beneden neer	TO1.1
	1.2. Strijk het T-shirt glad met je handen	TO1.2
2. Vouw de mouwen naar binnen	2.1. Pak een mouw van het T-shirt vast	TO2.1
	2.2. Vouw de mouw naar binnen	TO2.2
	2.3. Pak de andere mouw vast	TO2.3
	2.4. Vouw die mouw naar binnen	TO2.4
3. Vouw het T-shirt in tweeën	3.1. Vouw/klap de onderkant naar boven	TO3.1
	3.2. Draai het T-shirt om	TO3.2
	3.3. Strijk het T-shirt glad	TO3.3

**Aandachtspunten:**

Gebruik het fotostappenplan bij deze taak om de achtereenvolgende stappen goed duidelijk te maken. De mondelinge instructie is erg abstract.







[www.cedgroep.nl](http://www.cedgroep.nl)



educatieve diensten

